

Mälukoht Sigtuna

Mart Kuldkapp

Rootsi varast ajalugu käsitlevatest keskaegsetest ja varauusaegsetest allikatest võib lugeda, et 1187. aastal tapsid ida poolt tulnud paganad tähtsa Rootsi linna Sigtuna peapiiskopi ja hävitasid asula enda. Sigtuna, mis 11. ja 12. sajandil oli olnud Mälari järve piirkonna olulisim linn, kaotas väidetavalt just selle rünnaku tõttu oma senise staatuse Stockholmi ees ning taandus edaspidi vaid kohaliku tähtsusega asulaks.

Mõne allika väitel olid need idapoolsed paganad olnud eestlased. Sellest oletusest lähtuvalt lõimiti Sigtuna hävitamise lugu 19. sajandi teisel poolel Eesti rahvuslikku ajalookäsitluse, kus seda on sellest ajast peale rohkem või vähem tõsimeeli edasi antud kui vanade eestlaste muistset kangelastegu, mis andvat tunnistust nende kõrgelt arenenud võitlus- ja organiseerimisvõimest juba ammu enne muistset vabadusvõitlust, ning ühtlasi ka lähedastest – olgu pealegi, et sõjakatest – naabrisuhetest Eesti ja Rootsi vahel kauges minevikus.

Kahtlemata tundsid kõrgendatud emotsioone need eestlased, kes ise juhtusid mingil põhjusel Sigtunat külastama. Näiteks rändas Sigtunas 1917. aasta augustikuus eestlane ja Saksa agent Aleksander Kesküla, kes läkitas sealt oma sõbrale, Saksa saadikule Bernis Gisbert von Rombergile mitu Sigtuna varemeid kujutavat piltpostkaarti, seletades nende pöördel enesekindlalt, et „Sigtuna hävitati 1187. aasta juulikuus eesti karistusekspeditsiooni käigus“ ning et „pärast Sigtuna hävitamist ehitati üles Stockholm ja tehti sellest uus pealinn.“ Suurustlevaks rõhutuseks lisas Kesküla, et „[t]änapäeval on Sigtunas 300 elanikku ja üks politseinik.“¹

Kakskümmend aastat hiljem – 1937. aastal – käisid Rootsis ekskursioonil Tartu Tütarlastegümnaasiumi õpilased. Nende reisikirjelduses ajalehes Postimees märgiti, et „erilise vaimustuse osaliseks sattusid ekskursandid Sigtuna varemeil, kus lauldi innuga laulu 'Eestimaa, mu isamaa!'“² Pole muidugi kahtlust, et see patriootlik etteaste oli inspireeritud uhkusest Sigtuna hävitamise üle muistsete eestlaste poolt.

Veel kaks aastat hiljem toimus Stockholmis rahvusvaheline akadeemiliste naiste kongress, mille osales tervelt kakskümmend Eesti akadeemilist naist. Kongressist osavõtjatele korraldati ekskursioonid Uppsalasse, Vana-Uppsalasse, Sigtunasse ja Skoklosteri lossi, mille seas matk Sigtuna varemete juurde oli kujunenud naiste poolt tõeliseks „Sigtuna ründamiseks“, kus kõik jooksujalu varemete juurde tormasid, et sealt mõni kivi endale mälestuseks võtta.³

Need kolm näidet Sigtuna külgetõmbejõust eestlaste jaoks on ilmselt keskmisest reljefsemad, kuid kindlasti mitte ainsad omataolised. Eestis jäi lugu Sigtuna hävitamisest pikalt oluliseks ajalookäsitluslikuks ankrupunktiks ning täitis eesti rahvusluse ideestikku mitmesuguseid funktsioone. Ühtlasi oli tegemist rahvusülese ideega, mille kujunemise juures mängis oma rolli seegi, mida asjast arvasid rootslased: eestlaste väidetava hävitustöö ohvrite järeltulijad.

Huvituides eesti rahvusluse ajaloost laiemalt – või ka eesti põhjamaisuse problemaatikast kitsamalt – võiks seega küsida, kuidas ja miks muutus Sigtuna eesti rahvusluse jaoks niivõrd oluliseks mälukohaks, et selle väidetav keskaegne hävitamine (kindlasti just eestlaste poolt), on Eestis tänapäevalgi üldtuntud? Järgnevalt heidan pilgu asjaoludele, mis aitasid kaasa Sigtuna-müüdi

¹ Kesküla Rombergile 10.08.1917. Saksa Välisministeeriumi Poliitiline Arhiiv (Berliin), Bern 1324, L248744-L428746. Kesküla kohta üldse vt **O. Arens**, Aleksander Kesküla, Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused, 1991, kd 40, nr 1 lk 28–36.

² T.T.G. abiturientide laul kõlas Sigtuna varemeil. Postimees 15.06.1937.

³ Eesti naised rahvusvahelisel akadeemiliste naiste kongressil. Uus Eesti 28.08.1939.

kinnistumisele eesti rahvusluse ideestik, ning sellele, milliseks otstarbeks seda seal erinevatel aegadel kasutati. Keskendudes perioodile enne Teist maailmasõda, võib oletada et vähemalt osa Sigtuna hävitusnarratiivi eesti retseptioonile iseloomulikest joontest jäid püsima ka edaspidi ning neid tajutakse Eesti ajaloo jaoks mingil määral kõnekatenä tnapäevalgi.

Siinkohal ei püüa ma siiski haarata eesti Sigtuna-diskursust kogu selle mitmekülguses, mille juurde kuulub muuhulgas Karl Ristikivi 1968. aastal ilmunud novell „Sigtuna väravad“ – ilmselt üks parimaid Eesti lühiproosateoseid läbi aegade. Kogu teema kirjanduslikku retseptiooni on varem ja põhjalikult käsitlenud Herbert Salu,⁴ Tiina Kirss ja Linda Kaljundi. Siinkohal vaatlen asjassepuutuvaid kirjandusteoseid võrdlemisi põgusalt ja üksnes seoses eesti rahvusluse mõtteleooga.

Paganad idast

Esmalt tuleb korraks siiski pöörduda tagasi keskaega ja varauusaega, kuna pole kaugeltki selge, kes ikkagi olid need „idast tulnud paganad“, keda Sigtuna hävitamises süüdistada tuleks.

Varaseim teadaolev säilinud kirjalik allikas nende sündmuste kohta, 1263. aastast pärinev Rootsi annaali kog, teatab lakooniliselt, et 1187. aastal Sigtuna linn hävitati ja peapiiskop Johan tapeti. Teised, oluliselt hilisemad annaalid 14. sajandist lisavad sellele kirjeldusele, et teo toimepanijateks olid ida poolt tulnud paganad.⁵ Mõned muud allikad annavad lähemaid teateid ka nimetatud paganate päritolu kohta. 1320. või 1330. aastatel kirjutatud „Eriku kroonika“ (*Erikskrönikan*) väidab, et ründajad olid karjalased. 16. sajandi Rootsi ajaloolased Olaus Petri ja Johannes Magnus arvasid, et ründajad olid olnud eestlased. 17. sajandi ajaloolane Johannes Messenius teatab oma raamatu ühes osas, et ründajad olid eestlased, teises aga, et need olid olnud kuralased.⁶ Kokkuvõttes võib öelda, et ründajate täpne päritolu või iseloom Rootsi autoreid ilmselt üleliia ei huvitanud, peale selle, et tegemist pidi olema paganatega, kes olid tulnud idast.

Seega on üsna ebaselge, kes täpselt hävitas 1187. aastal Sigtuna linna – kas eestlased, või mõned muud paganad – ning õieti on kahtlane seegi, kas mingi sellise suurusjärgu hävitustöö üleüldse aset leidis. Aastatel 1988–1990 aastatel toimunud arheoloogilistel väljakaevamistel ei leitud kõnekat tuhakihti, mis viitaks linna maha põlemisele 12. sajandi lõpus. Isegi, kui ida poolt tulnud paganad sel ajal tõesti Sigtunat ründasid, siis näib, et täielikult seda siiski ei hävitatud. Muudestki kaasaegsetest allikatest selgub, et Sigtuna jäi oluliseks linnaliseks keskuseks veel järgneva pooleks sajandiks pärast oma väidetavat hävingut.⁷ Ent ühtlasi on teada, et 13. sajandil hakkas Sigtuna tähtsus tõepoolest vähenema, mille põhjuseks olid ilmselt Skandinaaviale iseloomuliku jääaja-järgse maapinna kerkimise (glatsioisostaasia) tõttu ajapikku suurenenud navigeerimisprobleemid ning tugevnema hakanud kaubanduskonkurents Stockholm ja Uppsala poolt.⁸

---

⁴ H. Salu, Sigtunas förstöring i estnisk prosalitteratur. Svio-Estonica, 1956, kd 13, lk 43–53; H. Salu, Sigtuna hävitamine a. 1187 eesti ajaloolise jutustuse ja romaani ainena. Rmt-s: Tuul üle mere ja muid lühiaurimusi eesti kirjandusest. Wind over Sea and Other Studies in Estonian Literature. Stockholm, 1965, 207–222; T. Kirss, Taking Sigtuna: Precolonial Time and Estonian Historical Fiction of the 1930s. Interlitteraria, 2008, kd 13, nr 1, lk 214–228; L. Kaljundi, Väljatung kui väljakutse. Eesti viikingiroomaanid ja mälupoliitika 1930. aastatel. Keel ja Kirjandus, 2013, nr 8-9, lk 622–44; L. Kaljundi, Challenging Expansions. Estonian Viking Novels and the Politics of Memory in the 1930s. Rmt-s: Novels, Histories, and Novel Nations: Historical Fiction and Cultural Memory in Finland and Estonia. Toim. L. Kaljundi, E. Laanes, I. Pikkanen. Helsinki, 2015, lk 182–207.

⁵ P. Line, Kingship and State Formation in Sweden. Leiden, 2007, lk 333.

⁶ E. Tarvel, Sigtuna hävitamine 1187. aastal. Tuna, 2007, nr 2, lk 24–26.

⁷ E. Tarvel, Sigtuna hävitamine 1187. aastal, lk 27; S. Tesch, Piraterna år 1187 knäckte inte Sigtuna. Myntningsfynd från 1200-talet ger staden en ny historia. Rmt-s: Vikingars guld ur Mälarens djup. Tio artiklar med anledning av en utställning. Toim. S. Tesch, R. Edberg. Sigtuna, lk 49–51.

⁸ E. Tarvel, Sigtuna hävitamine 1187. aastal, lk 27.

Üks väga tõenäoline põhjus, miks ülalkirjeldatud lugu Sigtuna hävitamisest üldse Rootsi kirjalikesse allikatesse jõudis ja seal kinnistus, ning miks seda uute autorite poolt ajapikku uute üksikasjadega rikastati, ongi ilmselt selles, et nõnda oli võimalik selgitada, miks Sigtuna roll oli 13. sajandil vähenenud ja Stockholmi oma suurenenud. Ka allikad ise toetavad taolist tõlgendust: 15. sajandil kirjutatud Visby kroonika väidab, et Stockholm asutati, kui Sigtuna oli hävitatud. Mitmed 17. sajandi allikad jõuavad isegi sirgjoonelisele järeldusele, et Stockholmi asutajateks pidid olema paganate hävitustöö tõttu ilma linnata jäänud endised Sigtuna kodanikud.⁹ Teisisõnu sai Sigtuna hävitamise lugu osaks Stockholmi päritolunarratiivist, mis muutis selle sündmuse Rootsi ajaloo seisukohalt võrdlemisi oluliseks.

Kuid Sigtuna hävitamise aja- ja mõttelooline tähtsus ei piirdunud ainult Rootsiiga. Rootsi idapoolseid naabreid – Sigtuna võimalike hävitajate järeltulijaid – paelus see lugu mõnevõrra teistsugustel põhjustel. Kuigi ka nende jaoks oli Sigtuna hävitamise lugu seotud Stockholmi linna päritolunarratiiviga, lisandus sellele oma rahvuslikust uhkusest tingitud perspektiiv: oli ju tegemist muistsete esivanemate poolt lääne suunas ette võetud eduka mereretkega, mille käigus suudeti Rootsi esimene pealinn nii põhjalikult maatasa teha, et see enam edaspidi pealinnaks jääda ei võinud. Kui Rootsi autorite jaoks oli Sigtuna hävitanud paganate täpne päritolu olnud ebaoluline, siis Rootsist ida pool tõstatus suursündmuse põhiprobleemina just küsimus, kus oli olnud niivõrd muljetavaldava vägiteo toime pannud sõjameeste lähtepunkt ja kodukant.

Nõnda juhtuski, et moodsa rahvusluse ajajärgul, 19. ja 20. sajandil, tundis terve rida Rootsist ida poole jäävate rahvaste ajaloolasi, kirjanikke ja muid rahvusliku liikumise tegelasi kõrgendatud huvi Sigtuna hävitamise loo vastu ning püüdis näidata, et idast tulnud paganate näol oli olnud tegemist just nende, aga mitte kellegi teise esivanematega.¹⁰ Kuigi asjassepuutuv ajalooline ja arheoloogiline tõendusmaterjal oli üsna kahtlase väärtusega ning keskaegsete rüüsteretkede omistamist tänapäevases mõttes eri rahvustele tuleks juba iseenesest pidada anakronistlikuks, siis oli sündmus ise niivõrd atraktiivne, et kiusatus Sigtuna hävitamist oma esiisadele inkrimineerida osutus suureks. Mitte ainult Eesti rahvusluse Sigtuna-kuvandist, vaid ka Soome, Vene ja Läti Sigtuna-retseptioonist võiks kirjutada umbes samasuguse essee, nagu käesolev.

Neid vastuolusid pandi tähele juba omal ajal. Oma 1921. aastal avaldatud artiklis „Lembitu välispoliitikast“, kurtis arst, publitsist ja kultuuritegelane Juhan Luiga, et kuigi professor Friedrich Kruse oli oma Moskvast ilmunud „tähelepandavas suures töös“ 1846. aastast algallikate uurimise põhjal kindlaks teinud ja välja öelnud, et Sigtuna hävitajad olid kindlasti olnud eestlased, keda abistanud karjalased ja venelased, siis üks baltisaksa autor oli oma 1854. aasta väitekirjas (pealegi veel Tartu Ülikooli juures ilmunud väitekirjas) kinnitanud, et Sigtuna hävitajad olid olnud ainult venelased, ilma eestlasi üldse mainimatagi. Soome ajalooteadlased olid omalt poolt pannud Sigtuna maha põletamise süüks hoopis karjalastele, mainimata ei eestlasi ega venelasi.¹¹

Sarnaselt Luigale olid teisedki, kes väärtedete andmise pärast muude rahvaste teadlastele etteheiteid tegid, ise üldjuhul veendunud, et tegelik tõde – eestlaste süü – on väljaspool kahtlust. Humoorika näite sellest pakub 1935. aastal kirjutatud reisikiri, mille jutustajaks on keegi koos soomlase ja lätlasega Rootsis ringi reisiv eestlane. Peatus Sigtunas oli tehtud eestlase ettepanekul, millega teised reisikaaslased nõustusid. Üks neist, lätlane, ostis seal kohaliku saksakeelse reisijuhi, milles rootslased olid ausate inimestena „isegi turistidele ajalugu õieti kirjutanud“ ja Sigtuna hävitamise eestlastele süüks pannud. Lätlane ei suutnud aga uskuda, et eestlased millegi taolisega toime tuleks, „kui nad oma hiljutist vabadussõdagi ilma lätlaste abita õnnelikumalt lõpetada poleks suutnud“. Sigtuna tõelised hävitajad pidavat seetõttu olema hoopis lätlased. Sel hetkel sekkus vestlusesse ka soomlane ja parandas mõlemaid, öeldes, et hävitustöö eest vastutavat hoopis

⁹ P. Line, *Kingship and State Formation in Sweden*, lk 333.

¹⁰ L. Kaljundi, *Challenging Expansions*, lk 195; L. Kaljundi, *Väljatung kui väljakutse*, lk 635.

¹¹ J. Luiga, *Lembitu välispoliitika*. Eesti Kirjandus, 1921, nr 8, lk 225–226.

karjalased. Sellega jäi ka lätlane kohe nõusse, pakkudes, et Sigtuna hävitamine pidi olema olnud lätlaste ja karjalaste ühine ettevõtmine.¹²

Sigtuna hävitamise lugu varases eesti rahvusluses

Nagu öeldud, mainitakse eestlasi Sigtuna hävitajatena ainult hilisemates, 16. ja 17. sajandi Rootsi allikates. See muidugi ei tähenda, et kurikuulsad idapoolsed paganad poleks võinud pärineda just tänapäevase Eesti aladelt. Võttes arvesse Eesti maismaa ja eriti saarte geograafilist lähedust Rootsile, on see variant ilmselt tõenäolisemgi, kui võimalikud alternatiivid. Igal juhul ei takistanud muude tõlgendusvõimaluste olemasolu Eesti iseseisvuse eelse aja rahvuslikul suurkujudel Sigtuna hävitajaid ilma pikemata just eestlastega samastamast.

Esimene eesti rahvusliku liikumise liider, kes seda seisukohta populariseeris, oli Carl Robert Jakobson oma 1868. aastal peetud „Esimeses isamaa kõnes“, mis kaks aastat hiljem ilmus ka trükitud kujul. Jakobsoni kõne kujutas endast varast ja mõjukat katse jutustada Eesti ajalugu just eesti rahvuslikust vaatepunktist, mis olulisel määral lahkes varasemast, baltisaksa narratiivist nii oma rõhuasetuste, kui fundamentaalse struktuuri poolest. Nagu on osutanud Jaan Undusk, oli baltisaksapärasel Baltimaade ajalool lineaarne iseloom: see kujutas vastava maanurga liikumist paganlikust barbaarsusest ristiusustamise ja reformatsiooni suunas. Mis Baltimaade põlisrahvastesse puutus, siis nägi baltisaksalik käsitlus ette nende järk-järgulist ja paratamatut saksastumist.¹³

Jakobsoni populariseeritud eesti rahvuslik ajaloonarratiiv rõhutas seevastu eestlaste kui rahvuse iseseisvat elujõudu ning oli struktuurilt tsükliline: ristsõdadele eelnenud ajajärgust sai Jakobsoni käsitluses eesti rahva kuldaeg ehk „valguse aeg“, järgnev baltisakslaste domineerimise ja pärisorjuse ajastu oli „pimeduse aeg“ ning 19. sajandi rahvusliku ärkamise aeg oli omakorda „koiduaeg“.¹⁴

Selles raamistikus kasutas Jakobson Sigtuna hävitamise lugu kui käepärast tõendusmaterjali muistsete eestlaste vägevusest „valguse ajal“. Kuna oli teada, et enne pärisorjusesse langemist olid eestlased suutelised hävitama lausa naaberriigi pealinna, pidi see omakorda tähendama seda, et nad olid võimelised korda saatma palju muudki muljetavaldavalt. Just see argument moodustas eesti edaspidise Sigtuna-diskursuse selgroo. Jakobsoni käsitlust iseloomustasid samas muudki jooned, mis Sigtuna loo Eesti-variandile omaseks jäid, sh Sigtuna hävitajate samastamine eestlastega ilma muid tõlgendusvõimalusi tõstatamata, ja arvamus, et just Sigtuna häving oli viinud Stockholmi saamiseni Rootsi uueks pealinnaks. Eraldi väärib ära märkimist teadmata allikatele (kui üldse millelegi) tuginev Jakobsoni väide, et Rootsis olevat siiani säilinud elav rahvapärinus Sigtuna hävitamisest ning eriti sellest, kui vaprad olid olnud selle eestlastest rüüstajad.¹⁵

Väide Rootsi rahvapärinuse kohta tundub esmapilgul kummaline. Miks peaks rahvas, kelle pealinn oli hävitatud võõramaiste sissetungijate poolt, omistama viimastele mingit erilist vaprust? Oleks olnud loogilisem eeldada, et kohalikke rootslasi valdaks pigem pikk viha „vapraste eestlaste“ vastu. Arvestades aga autori eesmärke, oli teatav loogikahüpe ilmselt möödapääsmatu. Esiteks ei tahtnud Jakobson kindlasti mitte näidata eestlasi halvas valguses: tema ajalookäsitluse aluseks on moraalne töökspidamine, et eestlased olid kogu „pimeduse aja“ süütult kannatanud võõrvalitsejate (eriti baltisakslaste) võimu all. Isegi selline tegu, nagu Sigtuna hävitamine, pidi seega olema julgustükk, mitte vägivaldtegu, ning parimaks tõendiks sellest olid ohvrite (või vähemalt nende järeltulijate)

¹² **Opti-pessimist**, Ümber Läänemere 6. Kriis Rootsi vaimumaailmas – Upsalas ja Sigtuna varemeis. Vaba Maa 25.11.1935.

¹³ **J. Undusk**, Ajalootõde ja metahistoorilised žestid. Eesti ajaloo mitmest moraalist. Tuna, 2000, nr 2, lk 117–118.

¹⁴ Sealsamas.

¹⁵ **C. R. Jakobson**, Kolm isamaa kõnet. Kriitiline väljaanne käsikirjast kommentaaride ja järelsõnaga. Tallinn, 1991 [1870], lk 19.

enda tunnistused. Teiseks iseloomustas nii Jakobsoni, kui ka varast eesti rahvuslust üldse Eesti põhjamaisuse idee: soov näidata eestlaste ajaloolist lähedust Skandinaaviale ja eriti Rootsile sügava kultuurilise orientatsiooni ja regionaalse identiteedina, mis kujutaks endast vastukaalu baltisakslaste kultuuritooja-pretensioonidele. Eestlaste esivanemaid Skandinaavia muljetavaldava viikingiaegse kultuuriga seostades oli seega võimalik minimeerida saksa ristirüütlike väidetavalt tsiviliseerivat rolli Eesti ajaloos.¹⁶ Lisaks andis sõnaselge tunnustus muistsete rootslaste järeltulijate poolt eesti põhjamaisele orientatsioonile ja identiteedile ajaloolise järjepidevuse ning tõi Sigtuna hävitamise järelelmid välja Jakobsoni kaasaega.

Et selline eestlaste suhtes positiivne tõlgendus Sigtuna hävitamisest saaks võimalik olla, tuli eelistatavalt näidata, et linn oli tehtud maatasa õigustatud kättemaksuna mingisuguse eestlaste vastu suunatud samalaadse aktsiooni eest. Jakobsoni käsitluses oli selleks ajendiks asjaolu, et 1186. aastal olevat Taani kuningas püüdnud edutult rünnata eesti meresõitjaid. Seepeale maksid eestlased Taani kuningale kätte, rünnates omakorda Sigtunat, mis – nagu Jakobson ilmselt vähimagi aluseta väidab – olevat sel ajal olnud Taani valitsuse all.¹⁷

Osalt võib-olla asjassepuutuvate ajalooliste allikate vähesuse tõttu, kuid kindlasti ka selleks, et eestipärast tõlgendust oluliseks peetavast sündmusest paremini rahva teadvusesse viia, sai Sigtuna hävitamisest peagi üks Eesti ajalooaproosa lemmikteemasid. Kirjanduslikes käsitlustes eelistati siiski teistsugust, pruudiröövil põhinevat kättemaksunarratiivi. Neist autoritest varaseim, Karl August Hermann, avaldas Jakobsoni notiitsi refereerinud koduloolase Jaan Jungi teosele „Kodumaalt“¹⁸ tuginedes 1886. aastal jutustuse „Auulane ja Ülo“. Lugu räägib sellest, kuidas Rootsist tulnud viikingid röövivad noore Eesti neiu nimega Linda, eestlaste vanema Auulase tütre. Linda peigmees Ülo järgneb seepeale pruudiröövlitele tagasi Rootsi, kus tema ja ta mehed hävitavad Sigtuna linna ja päästavad Linda. Kogu loos antakse seejuures läbivalt mõista, et vanu rootslasi ja eestlasi peaks nägema võrdselt vägevate sõjameestena. Hiljem kasutati Hermann'i jutustust 1928. aastal esietendunud ja tänapäevani populaarse Evald Aava ooperi „Vikerlased“ libreto alusena.¹⁹

Mittefiktsionaalsetes Sigtuna-narratiivides osutus elujõulisemaks siiski Jakobsoni idee, et eestlaste rünnak Rootsi pealinnale oli olnud mingit laadi rahvusvaheline kättemaksuaktsioon, mille konkreetne põhjus võis küll varieeruda. Hea näide selle kohta on teine varase eesti rahvusliku ajalookirjutuse suurkuju Villem Reiman, kes tegi Sigtuna hävitamise loost olulise verstaposti eestlaste geopoliitilises ajaloos. 1907. aastal kirjutas Reiman, et rahvana, kellel oli sündmusterohke ja sõjakas minevik, polnud eestlased kunagi saanud nautida idüllilist rahupõlve. Vastupidi: Eestit olid alati läbinud suured kaubateed ning eestlaste asuala olid seetõttu ihaldanud mitmesugused naaberriigid ja -rahvad. Asudes elama Läänemere kaldale olid eestlased „õnnetuse-hallika avanud, mis enam ei tahtnud kuivada“. Ent samal ajal püüdis Reiman näidata, et muistsed eestlased ei olnud mitte passiivsed ohvrid ajaloo näitelaval, vaid olid ka ise täievääriliselt osalenud rahvusvahelises jõupoliitikas. Näiteks olid nad Kividepää lahingus jagu saanud rootslaste kuningas Ingvarist ning kättemaksuks Ingvari ette võetud sõjaretke eest hävitanud Rootsi pealinna Sigtuna. Alles 13. sajandil alguses, kui kõik eestlaste vaenlased neile korraga kallale tungisid, olid vaprad eestlased kangelaslike võitluste järel lõpuks ikkagi lüüa saanud.²⁰

Kuningas Ingvari väidetava lüüasaamise ja surma vahel 7. sajandil ning Sigtuna väidetava hävitamise vahel 12. sajandil oli viissada aastat, mis muutis taolise põhjusliku seose tegelikult muidugi väga ebatõenäoliseks. Võib arvata, et Reiman oli sellest teadlik, kuid otsustas need sündmused sellele vaatamata siiski ühendada. Õieti oligi Reimani ja teiste temasarnaste mõtlejate jaoks

¹⁶ Vt **M. Kuldkepp**, The Scandinavian Connection in Early Estonian Nationalism. *Journal of Baltic Studies*, kd 44, nr 3 (2013), lk 327–328.

¹⁷ **C. R. Jakobson**, Kolm isamaa kõnet, lk 19.

¹⁸ **J. Jung**, Kodumaalt 7. Tartu, 1878, 4; **H. Salu**, Sigtuna hävitamine a. 1187, lk 209–210.

¹⁹ **H. Salu**, Sigtunas förstöring i estnisk prosalitteratur, lk 47–48; **L. Kaljundi**, Challenging Expansions, lk 201.

²⁰ **V. Reiman**, Kolm sammukest rändamise teed. *Sirvilauad. Eesti rahva tähtraamat*, 1907, kd 11, 47.

kronoloogilistest üksikasjadest ja konkreetsetest põhjustest kahtlemata olulisem Sigtuna hävitamise laiem tähendus ühe osana narratiivist, mille kohaselt muistsed eestlased olid osalenud viikingiaegses rahvusvahelises läbikäimises teiste Läänemere-äärsete rahvastega võrdväärsel moel. Reiman uskus, et oma retkedel teistesse maadesse olid ka eestlaste esivanemad tegelenud nii kaubavahetusega, kui vajadusel rüüstamise ja sõjapidamisega, mis oli nende jaoks sama iseenesestmõistetav, kui kaasaegsete rootslaste ja teiste skandinaavlaste jaoks.

Esimese maailmasõjas ajal, 1916. aasta suvel Šveitsis Lausanne'is toimunud III Rahvaste Uniooni konverentsile esitatud memorandumis, mis trükkis ilmus kaks aastat hiljem, väitis üldmainitud Aleksander Kesküla, et eestlaste sõjaretk (*expedition maritime*) Sigtuna vastu oli võetud ette sellepärast, et linn oli lubanud oma sadamasse tulla Norra laevadel, mis olid just tagasi pöördunud rüüsteretkelt Eesti rannakülade vastu. Seejuures pidas Kesküla Sigtuna hävitamist eestlaste poolt tõendiks sellest, et viikingiaeg „jõudis Eesti oma haripunkti mõni põlvkond hiljem, kui Põhja-Euroopa lääneosas“.²¹ Jällegi oli põhimõtte, et eestlased viikingiaja ühisest kultuuripärandist osa saaksid, olulisem, kui mingite ajalooliste faktidega tõendatud kättemaksunarratiiv.

Isegi enam: võis tulla toime ka ilma kättemaksust üldse rääkimatagi. Veel üks 20. sajandi alguse rahvusliku liikumise tegelane, ajakirjanik Hindrik Prants, kirjutas 1911. aastal, et mõned tema kaasaegsed olid oma Sigtuna-analüüsis läinud isegi nii kaugele, et väitsid nagu oleks linn sellepärast üldse asutatudki, et kaitsta Rootsi rannikut eesti mereröövlite pidevate rüüsteretkede eest.²² Ka alalhoidliku Prantsu poliitiliselt vastaspoolelt seletas sotsialist Mihkel Martna oma 1920. aastal ilmunud lühikeses, välislugejatele mõeldud prantsuskeelses raamatus Eesti kohta, et „ajaloolaste sõnul olid eestlased sõjakas rahvas, kes tihti tülitas ja ründas oma naabreid“ ning et „tihti pidid Skandinaavia rahvad tagasi tõrjuma rünnakuid eestlaste poolt, kes olid vallutanud ja hävitanud Rootsi pealinna Sigtuna.“²³

Sellisel viikingiaegset ühispõhjamaisust rõhutaval arusaamal Eesti ajaloost olid omad poliitilised implikatsioonid, mille üle Tsaari-Venemaa repressiivses õhkkonnas muidugi avalikult arutleda ei saanud, kuid milles peituv sõnum puudutas eestlaste rahvusliku identiteedi aluskihistusi. Samamoodi, nagu „vanast heast Rootsi ajast“ jutustavad lood, andsid ka jutud vanadest eesti viikingitest selgelt mõista, et eestlaste loomupärane geopoliitiline koht ei olnud mitte Vene Impeeriumis, ega eestlaste õiguspärane elusaatus elada baltisakslaste võimu all. Vastupidi: eestlased kuulusid loomuldasa põhjamaisesse kultuuriruumi, millest nad olid mitmesuguste ajalooliste õnnetuste tõttu välja kistud, kuid kuhu mingil moel tagasi pöörduda oli nende loomulik rahvuslik huvi.²⁴

Sigtuna hävitamine ja Eesti omariiklus

Iseseisev Eesti Vabariik, mis tekkis Esimese maailmasõja lõpujärgus, oli kahtlemata eesti rahvusliku liikumise suursaavutus. Omariikluse saavutamise ajal ja järel oli Eesti loomulikult huvitatud ka oma põhjamaisus-ambitsioonide teostamisest, mis ei olnud noore riigi jaoks mitte ainult kultuuriline, vaid ka reaalne välispoliitiline vajadus. Ülimalt ebakindla julgeolekuolukorraga silmitsi seistes ning Esimeses maailmasõjas edukalt neutraalseks jäänud Skandinaaviamaid kadestades tegid värskest iseseisva Eesti poliitikud juba varakult katset sõlmida põhjamaadega võimalikult tugevaid poliitilisi sidemeid, milleks kaaluti erinevaid föderalistlikke skeeme, sh Eesti-Soome kaksikriigi plaani ja nn

²¹ A. Kesküla, La Question Esthonienne et la Question Septentrionale: Mémoire présenté au nom des Esthoniens de la III conference des Nationalités. Lausanne, 1918 [1916]), lk 6 ; eestikeelses tõlkes **A. Kesküla**, Eesti küsimus ja Põhjala küsimus. Tlk Kaido Sirel. Akadeemia, 2000 [1916], nr 9, lk 1864.

²² **H. Prants**, Soomesugu rahvad Veneriigi rajamisel. Tallinn, 1911, lk 11.

²³ **M. Martna**, L'Esthonie, les Esthoniens et la Question Esthonienne. Paris, 1920, lk 29.

²⁴ **M. Kuldkepp**, The Scandinavian Connection in Early Estonian Nationalism, lk 321–22.

suure Balti Liidu loomise ideed. Viimase koosseisu pidanuks vähemalt eestlaste esialgsete plaanide kohaselt kuuluma ka Skandinaavia maad.²⁵

Ent ühtlasi pidid eestlaste poliitilised liidrid ja intellektuaalid tegelema ka eesti rahvusluse ideestiku enda ümber mõtestamisega viisil, mis andnuks uudse – riikliku – aluse eestlaste rahvuslikuks konsolideerumiseks. Varasemas, iseseisvuse-eelses eesti rahvusluses polnud iseseisva Eesti riigi asutamist peetud realistlikuks poliitiliseks alternatiiviks ning eesti rahvuslik liikumine põhines seetõttu teistsugusel, kultuurirahvusluse ja piiratud autonoomia alusel, mille raames võis küll ette kujutada Eesti eraldumist Vene Impeeriumist, kuid mis täiesti iseseisvaks Eesti riikluseks polnud veel valmis.²⁶

Ka Eesti iseseisvusdeklaratsioonini 1918. aasta veebruaris jõuti väga spetsiifilises, meeletlikus olukorras, mis 1917-1918. aasta vahetusel viis kõigi Eesti poliitiliste erakondade (enamused välja arvatud) kokkuleppeni enne keiserliku Saksamaa vägede Eesti maismaale jõudmist iseseisvus välja kuulutada.²⁷ Tegelikult aga oli Eesti rahvusriikluse rajamine pikem protsess, mis vahest alles Tartu rahuga 1920. aasta alguses jõudis tuleviku suhtes teatava kindluseni. Selle kollektiivset mentaliteeti vormivad aspektid kujunesid välja veel pikalt pärast seda. Riikliku iseseisvuse sügavamate implikatsioonidega toime tulekuks polnud eesti rahvuslus õieti valmis.

Kui selgus, et iseseisev Eesti riik on elujõuline – seda üllatuseks paljudele välisvaatlejatele ja kindlasti mingil määral ka eestlaste endale – pidi eesti rahvuslik liikumine seega alles välja arendama uue riigirahvusliku narratiivi, mis kujutaks just omariiklust eestlaste pikaajaste rahvuslike püüdluste loomuliku väljundina.²⁸ Üks käepärane viis seda teha oli näidata, et mingit laadi eesti riik oli eksisteerinud ka enne 13. sajandi alguse muistset vabadusvõitlust. Seeläbi sai kõigile Eesti ajaloo järgnevatele võõrvõimudele omistada okupatsioonide iseloomu, samas kui omariikluse juurde „tagasi pöördumist“ 1918. aasta alguses ning selle sammu järgnevat põlistamist oli võimalik kujutada loomuliku reaktsioonina viimase, Tsaari-Venemaa okupatsiooni lõpule Esimese maailmasõja segastel aegadel, mitte aga mingisuguse täiesti pretsedenditu ja revolutsioonilise aktina.

Tarvidus otsida Eesti riikluse juuri just viikingiajast süvenes eriti pärast Konstantin Pätsi riigipööret 1934. aasta kevadel, autoritaarse võimu perioodil, mil riigi roll inimeste igapäevaelus järsult kasvas ning vajadus selle legitimaatsiooni järele süvenes. Sellega seoses sai uue ja ilmselt ootuspärase tähelepanu osaliseks ka tuttav lugu Rootsiajaloo hävitamisest eestlaste poolt. Kuigi mingil määral oli muistse eesti riikluse temaatikat käsitletud juba varasemates Sigtuna-lugudes – ka Hermannii jutustuses 1886. aastast seisab, et Ülo isa oli kõigi eestlaste pealik, st. mingis mõttes riigipea – siis monumentaalseimad eesti Sigtuna-narratiivid nägid ilmavalgust just nimelt 1930. aastatel.

Selle riigirahvusliku Sigtuna-diskursuse peateoseks võib pidada August Mälgu 1936. aastal ilmunud romaani „Läänemere isandad“, mis oma põhiosas on üksikasjalik kirjeldus Sigtuna hävitamisest eestlaste (õigemini saarlaste) vägede poolt. Otseseks motiiviks oli taas kord kättemaks pruudiröövi eest. Ent Mälk kirjeldab põhjalikult ka seda, kuidas ründajate väge koguti ja korraldati: keerukat poliitilist protsessi, mis tõi erinevatest piirkondadest pärit eestlased kokku ühise sõjalise eesmärgi

---

²⁵ Balti Liidu kohta vt **M. Lehti**, *A Baltic League as a Construct of the New Europe: Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War*. Frankfurt am Main, 1999; Eesti-Soome kaksikriigi idee kohta vt **S. Zetterberg**, *Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavalttopoliitiikan alkuun*. Helsinki, 1977.

²⁶ **M. Kuldkepp**, *The Scandinavian Connection in Early Estonian Nationalism*, lk 319-320.

²⁷ **A. Piip**, *Tormine aasta: ülevaade Eesti välispoliitika esiajast 1917–1918. aastal dokumentides ja mälestusis*. Tartu, 1934, lk 79–81.

²⁸ **L. Veski**, *Towards Stronger National Unity: Statist Ideas in Estonian Nationalism during the „Era of Silence“ (1934–1940)*, *Journal of Baltic Studies* [ilmumas].

nimel. 1930. aastate autoritaarsele režiimile iseloomulikult mängisid seejuures tähtsat rolli vanemad ja ühiskondlik eliit.²⁹

Kaasaegsete kriitikute poolt heideti Mälgu romaanile ette nii liiga vähest, kui ka liiga suurt politiseeritust. Paul Ambur kirjutas ajakirjas Eesti Raamat, et Mälk oli oma ülesandele esitleda eestlasi kui Läänemere valitsevaid isandaid „täies suuruses ja väärikuses nii nende koduses elus kui võitluses“ lähenenud vales seisukohast ja rajanud romaani keskse intriigi isiklikule romantilisele alusele, selle asemel et teha seda „ühiskondlikul sotsiaalsel alusel“, st tuues Rootsi pealinna hävitamise ajenditeks sotsiaalseid, majanduslikke ja välispoliitilisi põhjuseid.³⁰ Aita Kurfeldt-Hanko heitis romaanile ette aga „pompöösset-heroilist“ ainekäsitusviisi, mis muutvat selle sobivaks eelkõige noorsoole.³¹ Mälgu hilisemas retseptisioonis jäi kõlama pigem viimane seisukoht.

Teine suur proosateos, mis kasutas Sigtuna hävitamist omamoodi tõendusmaterjalina vanade eestlaste organiseerumisvõime ning ühtlasi ka põhjamaise identiteedi kohta oli Karl August Hindrey romaan „Urmad ja Merike“ (1935-1936). Muistse vabadusvõitluse eelsest Eestist rääkiv raamat puudutas oma lõpuosas Sigtuna hävitamist, kuid kõneles ühtlasi muudestki tihedatest kontaktidest eestlaste ja rootslaste vahel: Eestis viibis juba enne Sigtuna sõjaretke hulgaliselt rootslastest sõjavange, kellelt õpiti rootsi keelt ja paremaid kombeid.³² Nii Mälgu kui Hindrey romaanid olid lisaks rikkalikult illustreeritud moel, mis jättis muistsete eestlaste vägevusest võimsamagi mulje, kui tekstid ise. Samal ajal, kui rootslastele vastu astuvaid eestlastest kangelasi kirjeldati tekstis mõnevõrra kõhklevate ja murelikena, ei jätnud 1930. aastate viljakaima ajalooromaanide illustraatori Eduard Järve puulõiked mingit kahtlust eesti vallutusväe jõus ja sihikindluses.³³

Nii Mälk, kui Hindrey kasutasid oma teoste alusmaterjalina 1932. aastal ilmunud radikaalselt riigirahvusliku suunitlusega ajaloo teost „Eesti rahva ajalugu“, mille peatükis „Eestlased Läänemerd vallutamast“ kirjeldati Sigtuna maha põletanud eestlasi sihiteadlike poliitiliste tegutsejatena, kes püüdsid saavutada ülemvõimu Läänemeres ning elimineerida Rootsist lähtuvat usulist ja kaubanduslikku konkurentsi. Autor Juhan Libe arvates „nähtavasti põhjamaa ristiusulise pealetungi tagajärjel, võib-olla ka kaubanduslikkude sekelduste tõttu“, olid eestlased ja kurelased linna 1187. augustikuus nii maatasa teinud, et rootslased seda enam uuesti üles ehitama ei hakanud, vaid eelistasid uude asupaika Mälari järve kaitseks uue pealinna ehitada.³⁴

Sellise Sigtuna-käsitluse pioneeriks oli tegelikult Juhan Luiga, kes juba 1921. aastal arvas, et Sigtuna hävitamise ajendiks olid olnud muistsete rootslaste kaubandushuvid, mida nood juba 12. sajandi keskpaigast peale olid laiendanud Novgorodi omade arvelt, asutades Turu linna ja levitades Soomes ristiusku, millest oma kasu lõikasid ka „Saksa osavad kaubitsejad“. Seepeale olid eestlased sõlminud liidu Novgorodi venelastega, kutsunud appi ka karjalased ja üheskoos rootslaste pealinna hävitanud. Seejuures olid eestlased olnud peategelased, kuid karjalased ja venelased said tasuks osa saagist, muuhulgas Sigtuna kiriku hõbedased väravad. Nõnda tehti „Saksa-Rootsi kavatsatud ettevõtetele“ Läänemeres ja selle rannamail vähemalt mõnekümneks aastaks lõpp. Luiga arvates näitas see kõik, et eestlastel oli „kogu välispoliitika nähtava jumega, väljapaistva kavaga ka kaugemate naabrusriikidega“, mis omakorda pidi tähendama, et neil oli ka „ühtlase valitsemise viis“ ja pikema

---

²⁹ H. Salu, Sigtunas förstöring i estnisk prosalitteratur, lk 49–50; L. Kaljundi, Väljatung kui väljakutse, lk 630. Mälgu enda sõnul oli ta lugu Sigtuna vallutamisest saarlaste poolt kuulnud lapsepõlves oma isalt: H. Salu, Sigtuna hävitamine a. 1187, lk 214.

³⁰ P. Ambur, A. Mälk: Läänemere isandad. Eesti Raamat, 1936, nr 4, lk 159–160.

³¹ A. Kurfeldt-Hanko, Sverige och svensktiden i den estniska litteraturen. Svio-Estonica, 1943, kd 23, lk 15.

³² A. Kurfeldt-Hanko, Sverige och svensktiden i den estniska litteraturen, lk 14–15.

³³ L. Kaljundi, T.-M. Kreem, Ajalugu pildis – pilt ajaloos. Rahvuslik ja rahvusülene minevik eesti kunstis. History in Images – Image in History. National and Transnational Past in Estonian Art. Tallinn, 2018, lk 162.

³⁴ J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar, Eesti rahva ajalugu I. Tartu, 1932, 69, 82–83; vt ka H. Salu, Sigtuna hävitamine a. 1187, lk 213.

aja jooksul isegi seesama valitseja – Lembitu – kelle jaoks Sigtuna hävitamine oli olnud „imperialistlik tegu“, „oma rahva mõju laiendamine majanduslisteks otstarveteks sõjavõimu teel“.³⁵

1930. autoritaarse režiimi ajal levis taoline geopoliitiline käsitlusviis Sigtuna-loost üsna laialdaselt. Ühe äärmusliku näite sellest võib leida ajalooõpetaja Järvo Tandre (Rudolf Stokely) kirjutatud ja 1936. aastal ajakirja Kaitse Kodu võidupüha erinumbris ilmunud artiklist „Mehine mineviku tee“. Ilmselt otseselt Luigast inspireeritud Tandre jaoks oli Sigtuna hävitamine eestlaste jaoks mitte „lihtne rüüsteretk, vaid kaugenägelik välispoliitiline õnnelik aktsioon“, millega „hävitasid eestlased oma Kartaago“, nii et „möödus sajandeid, enne kui Rootsi suutis Baltikumis kaasa rääkida mõjuvat sõna.“ Tandre väitis ühtlasi, et eesti rahvas oli oma „poliitilise ja majandusliku iseseisvuse idee“ eest võidelnud nii kaua, „kui kaugele ulatub tema ajalugu üldse“, mis pidi tähendama, et ka Sigtuna hävitamist tulnuks näha just selle pikaajalise võitluse kontekstis, mitte aga mingi juhusliku röövretkena.³⁶

Suuremal arvul võib näiteid sarnasest käsitlusviisist leida järgmisest, 1937. aastast, kui Eestis tähistati Sigtuna hävitamisest 750 aasta möödumist. Režiimimeelses ajalehes Uus Eesti ilmus sel puhul mitu pikka illustreeritud artiklit. Neist ühes rõhutati, et Rootsi pealinna rüüstamise näol oli olnud tegemist „kuulsusrikkama sündmusega eesti esivanemate ajaloos“, mis näitavat, et „meie vanad rannamehed 750 aastat tagasi olid julged ja kardetavad meresõitjad ja sõjamehed, omades tol ajal sama aupaistuse, kui maailmakuulsad viikingidki Läänemere teisel kaldal.“ Uue Eesti ajakirjanik oli käinud isegi Sigtunas kohapeal, et näha, mis linnast tänapäevaks saanud oli. Lisatud pildiallkirjades rõhutati, et eestlaste ammuse hävitustöö tulemusena sarnanevat Rootsi vanima linna peatänav Eesti väikestele alevitele: „[m]ajad on seal väikesed ja armetud, nagu ka elanikud ise on vaesed ja lihtsad“, tüüpiline tänapäevast sisaldavat vanameest, kes ämbriga lehmadele toitu viib. Kinnitati ka Jakobsoni kombel, et kohalik rahvapärinus nimetas juba igivanadest aegadest peale vallutajatena just eestlasi ning Rootsis pole üldse mingit kahtlust, et seda võiks olla teinud keegi teine.³⁷

Teises, August Mälgu poolt Uus Eestile kirjutatud artiklis kinnitas kirjanikust autor, et Sigtuna hävitamine oli olnud vähemalt regionaalse ajaloo suursündmus, mida omaaegne rootsi kroonik oli pidanud võrdväärseks Jeruusalemma langemisega Saladinile, ning jällegi „tunnusmärk meie esivanemate suurest ettevõtlikkusest, suurest julgusest ja suurest jõust“. Seejuures seletas Mälk Sigtuna hävingu põhjuseid eelkõige ristiusu levikuga põhja ja ida poole, mis võinuks esile kutsuda eestlaste rünnaku, „et hävitada juba eos uute voolude ja mõjude valgumist oma maale“. Samuti arvas ta, et eestlasi pidid veetlema suur röövsaak ja tõenäoliselt ka Sigtunale konkurendiks olnud Gotlandi linna Visby heatahtlikkus kogu ettevõtmise suhtes. Ühtlasi uskus Mälk, et otsuse taga rünnakut ette võtta pidid eksisteerima ka mingid „isiklikud põhjused“, mida ei saanud tagantjärele kindlaks teha – võib-olla vastates kriitikale oma romaani suhtes. Igal juhul oli Sigtuna hävitamine „uhke jõuavalodus [...] esivanemate jõulisest viikingiajast“ edaspidigi eestlaste veres kestma jäänud, ärganud uuesti Vabadussõja ajal ning ärkavat taas ka Mälgu kaasajas, mil eestlastel oli „lääne ja ida risttuulis“ oma eluõiguse eest seistes taas kord vajadus olla „suur üksmeelses teos“.³⁸

Veel järgmise aasta augustis, kui Molotov-Ribbentropi pakt oli juba sõlmitud, teatas Uus Eesti, et Alfred Ruus, Tartu ringkonnakohtu abiesimees ja kunstisõber, oli välja käinud idee, et Novgorodist tuleks tagasi nõutada Sigtuna väravad, mille venelased olid Eestist väidetavalt röövinud mingisuguse järgmise sõjaretke käigus, kuid millest neil – erinevalt eestlastest – ei olevat tegelikult „nii-ütelda külma ega sooja“. Uue Eesti ajakirjanik arvas, et seda küsimust ei peaks pidama utoopiliseks, vaid

³⁵ J. Luiga, Lembitu välispolitika, 232–235.

³⁶ J. Tandre, Mehine mineviku tee. Kaitse Kodu, 1936, nr 13/14, lk 421–423.

³⁷ Muistsete eestlaste vägitegusid. Uus Eesti 07.03.1937.

³⁸ A. Mälk, Kui Sigtuna langes!, Uus Eesti 28.08.1937.

Nõukogude Venemaaga tuleks tõepoolest alustada vastavaid läbirääkimisi, et vähemalt sedagi teada saada, kas Sigtuna väravad on üldse säilinud.³⁹

Võib öelda, et vähemalt 1930. aastate lõpuks oli mingi konkreetse ajendiga kättemaksunarratiiv Eesti Sigtuna-diskursuses juba üleliigseks osutunud. Eriti pärast autoritaarset pööret Eesti poliitikas ja rõhutatult riigirahvuslikku pööret eesti rahvusluses põhjendati ja õigustati Sigtuna hävitamist pigem hüpoteetilise muistse Eesti riigi rahvuslik-riiklike välispoliitiliste huvidega, mille kaitsmine ja edendamine pidi olema muistse eestlase loomulik kohus ja privileeg juba viikingiajal – täpselt nagu see oli Eesti riigi kodanike ülesanne ka sõdade vahelisel ajal.

Sigtuna hävitamine ja Rootsi-Eesti suhted

Eestlaste riikliku organiseerimisvõime rõhutamine polnud siiski ainukene otstarve, milleks Sigtuna-müüti sõdade vahelisel ajal kasutati. Oma rolli mängis see temaatika ka Eesti-Rootsi (ja laiemalt Eesti-Skandinaavia) diplomaatilistes ja kultuurisuhetes kui sobiv tõendusmaterjal markeerimaks iidsete eestlaste kuulumist põhjamaisesse kultuuri- ja suhtlusruumi. Seda kuuluvust sai seejärel omakorda välja käia sobiva alusena headeks suheteks ja koostööks ka kaasajas ja edaspidi. Seejuures justkui kahetsusväärne asjaolu, et tegemist oli olnud siiski Rootsi pealinna hävitamisega, ei osutunud nende suhete arendamisel veel tingimata eriliseks takistuseks.

Taoline arusaam positiivsest viikingiaegsest ühisosast Rootsi ja Eesti ajaloos, mis ulatus tagasi Jakobsoni ja Reimani ideedesse, mõjutas nii ilukirjanduslikke, kui ka mitteilukirjanduslikke eesti narratiive Sigtuna hävitamise kohta. On kõnekas, et nii Mälgu, kui ka Hindrey romaanides käsitletakse eestlaste rootsi keele oskust omamoodi staatusesümbolina, samas kui Hermanni jutustuses on hoopis Rootsi prints see, kes eesti keele ära õpib.⁴⁰ Ent soovi korral sai lugu Sigtuna hävitamisest kasutada ka veidi teistsugusel moel: rootslastele koha kätte näitamiseks ja demonstreerimiseks, et eestlased polnud kahe rahva omavahelises suhtluses olnud mitte alati just nõrgem pool.

1907. aasta⁴¹ suvel väisasid kaks Tartus ilmuva ajalehe Postimees (ja selle peatoimetaja Jaan Tõnissoni) ringkonda kuuluvat meest, Oskar Rütli ja Hugo Treffner, suurt Põhjamaade karskuskongressi, mis seekord toimus Stockholmis. Seal osalesid nad muuhulgas hommikusöögil kuningalossis, kus neil oli juhus vahetada mõned sõnad kroonprints Gustaviga, kellest peatselt pidi saama Rootsi kuningas Gustav V. Kui kahte „eestlast Liivimaalt“ kroonprintsile tutvustati, teatas viimane, et tunneb Liivimaad hästi ning tuletab hea meelega meelde vanu aegu, mil Liivimaa oli Rootsi riigi osa. Selle viisaka repliigi peale vastas Treffner, et tal on omakorda hea meel, et kuningas eestlastest hästi arvab, ehkki just eestlased olid Rootsi pealinna Sigtuna ära hävitanud. Vastuseks kroonprints ainult noogutas vaikides, Treffneri sõnadest ilmselt šokeeritud.⁴²

Samalaadsel moel võis Sigtuna hävitamise troopi kasutada ka sõdade vahelisel ajal. Poliitik ja karskustegelane Villem Ernits mainis Sigtunat oma kõnes ühel järgmistel, XII Põhjamaade karskuskongressil, mis kogunes Tartus 1929. aasta suvel ning kus viibis ka Rootsist mitmeid osavõtjaid. Sel puhul teatas Ernits võib-olla mitte päris siiralt, et „me pole uhked selle üle, et meie esivanemad hävitasid Rootsi pealinna Sigtuna, kuigi meil on hea meel, et nad olid tugev rahvas“.⁴³ Ilmselt ka sel juhul pidanuks see repliik rootslasi mõtlema panema.

³⁹ Y. Naelapea, Sigtuna väravad tuleks Novgorodist Eestile tagasi nõutada. Uus Eesti 27.04.1938.

⁴⁰ L. Kaljundi, Challenging Expansions, lk 201.

⁴¹ Mitte 1908. aastal, nagu Rütli memuaarides ekslikult antud.

⁴² O. Rütli, Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871-1949). Tallinn, 2010 [1964], 259–262.

⁴³ V. Ernits, N.-H. Lindberg (toim.), XII Põhjamaade karskuskongress. Den tolfte Nordiska Nykterhetskongressen. Tartu 18-21 juli 1926. Tartu, Helsinki, 1929, lk 17.

Leplikumas toonis kirjutas Rootsi kuninga Gustav V Eestis-käigu puhul 1929. aastal ilmunud „Eesti-Rootsi albumis“ diplomaat ja endine välisminister Ants Piip, et „[e]i ole kahtlust, et muistseil päevil Balti merd ümbritsevad rahvad olid tihedas läbikäimises. Kord aeti sõbralikku äri, kord tärisesid relvad. Vastastikune sõprus ja arusaamine kasvas selle järelalusena.“⁴⁴ Piibu mõte, et ka sõjaretked võivad aja jooksul viia vastastikuse sõpruse ja arusaamise kasvuni, vastas varasema eesti rahvusluse arusaamale viikingiajast kui jagatud eesti-rootsi kultuuripärandist ning kutsus ka rootslasi ühinema sama seisukohaga. Näib, et viimased olidki selleks põhimõtteliselt valmis.

1937. aastal kirjutas ajakirjanik Alfred Miil ajalehes Vaba Maa, et Haapsalus suvitamas kohatud rootslased „ei kippunud põrmugi tagasi maksma Sigtuna eest“.⁴⁵ Mulle pole teada ka ühtegi teist juhtumit, kus sõdade vahelise aja rootslased oleksid selles küsimuses mingit revanšismi üles näidanud. Pigem näib, et rootslastel tõesti puudus kogu teema suhtes märkimisväärne negatiivne emotsionaalne reaktsioon ning eestlastele iseloomuliku mõttega, nagu võiks Sigtuna hävitamine olla heade Rootsi-Eesti suhete aluseks, lepiti üsna varmalt.

Kui eesti rahvuslaste soov Sigtuna hävitamist niimoodi kujutada on mõistetav, siis rootslaste leigus ja valmisolek eestlastega kaasa minnes muistse hävitustöö juurest midagi kiiduväärset leida, võib näida üllatav. Ilmselt näitas see, et rootslaste enda jaoks oli Sigtuna hävitamine siiski piisavalt vähetuntud ja ebaoluline ajaloosündmus, et võimaldada selle vajadusel tõlgendamist eestisõbralikus vaimus: st võttes omaks argumendi, et igasugusest vaenust kahe rahva vahel oli ajapikku üle saadud.

Mõnikord mainisid rootslased Sigtuna hävitamist eestlaste poolt, kui omamoodi humoorikat anekdooti. 1928. aastal ajalehele Postimees intervjuud andes rääkis Rootsi saadik Eestis, Patrik Reuterswärd, et mitte ainult Eesti ja Rootsi valitsused, vaid ka eesti ja rootsi rahvad tundvat huvi kahe riigi vahel lähedasemate suhete sisse seadmise vastu. Õieti olevat nende sidemed tugevad juba seetõttu, et kaks rahvast olid sajandeid teineteisega tihedalt läbi käinud. Sellega seoses meenutas saadik muigega Sigtuna hävitamist eestlaste poolt ja märkis naerdes, et õnneks olid suhted uue ajal osutunud rahumeelsemateks, kui vanadel aegadel.⁴⁶

Teine viis seda teemat käsitleda, oli rääkida Sigtuna hävitamisest Stockholmi arengu seisukohalt, nagu seda olid Rootsi ajaloolased teinud juba varauusajal. Nii kirjutas eestisõbralik Rootsi ajakirjanik Pierre Backman 1928. aastal Eesti iseseisvuse kümnele aastapäevale pühendatud artiklis, et eestlasi tuleks Sigtuna hävitamise eest õigupoolest tunnustada, kuna just linna maatasa tegemine oli teinud võimalikuks Stockholmi järgneva tõusu Rootsi uueks pealinnaks.⁴⁷ Jällegi polnud eestlastele vajadust midagi ette heita: pigem vastupidi.

1934. aastal külastas Eestit endine Stockholmi linnapea ja Balti riikide suur sõber Carl Lindhagen, kes seletas Postimehele antud intervjuus, et „Eesti tunnustamist [Rootsi poolt 1921. aastal] mõjutas tublisti ka Sigtuna linna hävitamine eestlaste poolt 12. sajandil“, kuna Sigtuna hävitamise loost teadlikud rootslased olevat arvanud, et „niisugune tugev rahvas, kes suutis hävitada Rootsi pealinna, väärib tõepoolest iseseisvust ja vabadust“.⁴⁸ Neile märkustele pakub lisa Lindhageni umbes samast ajast pärinev trükis ilmunuta kõne rootslastest kuulajaskonnale, milles ta kirjeldab muistseid eestlasi sõjaka rahvana, kes võtnud ette nii sõja- kui kauplemisretki nii Rootsi (eriti Gotlandi) suunas, kui ka ida poole. 1187. aastal olid eestlased Sigtuna maha põletanud. Kodumaal olid nende „erinevad väikeriigid“ aga ka üksteisega pidevas sõjas, nii et ka eestlastest rahumeelsemad lätlased pidid ennast oma „metsikute naabrite“ eest kaitsma. Eestlaste kallaletungid Rootsile olid omakorda

---

⁴⁴ B. Linde, A. Piip, H. Pöhl, G. Reuterskiöld, J. Uluots, Eesti-Rootsi album. Estnisk-svenskt album. Tallinn, 1929, lk 16.

⁴⁵ Ami [Alfred Miil], Rootsised ja meie. Vaba Maa 18.12.1937.

⁴⁶ Heenaaberlikud vahekorrad arenevad järjekindlalt (jutuajamine Rootsi saadikuga. Postimees 04.09.1928.

⁴⁷ P. Backman, Estland inför tioårsdagen av sitt oberoende. En modern bondestat med gammalt nordiskt kulturarv. Stockholms-Tidningen 12.02.1928

⁴⁸ Balti riikide lähendaja. Postimees 04.07.1934.

saanud rootslaste kättemaksu osaliseks, millest andvat tunnistust ruunikirjad. Kõige tähtsam oli aga see, et vanade eestlaste kokkupuuted läänes ja idas elavate rahvastega töid „uusi kultuurimõjutusi neile tsiviliseerimata aladele“.⁴⁹

Kokkuvõtteks võib öelda, et erinevalt eestlastest, kelles see teema suuri tundeid tekitas, oli Sigtuna hävitamine sõdade vahelise aja rootslaste jaoks juba ammu neutraalseks muutunud ajalooline fakt, mis andis küll ilmselt tunnistust eestlaste muistsest vägevusest, kuid äratas rootslaste seas kättemaksuoha asemel pigem paternalistlikku imestust, et just eestlased olid millegi taolisega hakkama saanud. Kui ajalehes Lindhagenile omistatud väide, et Sigtuna hävitamise lugu olevat mõjutanud Rootsi otsust Eesti iseseisvust tunnustada, oli mõistagi puhas fantaasia,⁵⁰ siis talle omased stereotüübid metsikute eestlaste kohta võisid olla levinud laiemaltki.

Ka arusaam, et põhimõtteliselt alaväärsemateks peetud rahvaste poolt kauges minevikus tekitatud kahju ei kuulu tingimata korvamisele, võis olla üsna laialt levinud – metsikute paganate hävitustöö sarnanes loodusõnnetusele, mida ei saanud loodusele enam tagantjärele pahaks panna. Orientalistlik suhtumine, mis iseloomustas rootslaste vaateid Rootsist ida poole jäävate maade ja rahvaste kohta, Soome ja soomlased ehk osalt välja arvatud,⁵¹ andis mõista, et eestlaste peale Sigtuna hävitamise pärast viha kandmine pisendanuks rootslaste enda põhimõttelist üleolekut nende, eriti aga veel nende paganlikest barbaritest esiisadega võrreldes. Tegelikult aga pole selge seegi, kuivõrd hästi sõdade vahelise aja rootslased Sigtuna hävitamise lugu üldse teadsid, rääkimata sellest, et nad oleksid muistse pealinna hävitamist just vanadele eestlastele omistanud.

Lõpetuseks

Kokkuvõtteks võib öelda, et võrdlemisi kahtlase ajaloolise tõepäraga lugu, mille kohaselt Rootsi pealinn Sigtuna olevat keskajal hävitatud Eestist pärit paganate poolt, mängis nii iseseisvuse-eelses kui selle järgses eesti rahvusluses võrdlemisi olulist rolli, kui müüt, mille abil sai ankurdada eestlaste ajaloo – ja seeläbi nende kollektiivse identiteedi – viikingiaegsesse läbikäimisse Läänemere kahe kalda vahel. Teisisõnu andis Sigtuna hävitamise väidetav edulugu eesti rahvuslastele alust enesekindluseks, et mitte ainult skandinaavlased, vaid ka eestlased olid kunagi olnud vägev viikingirahvas, kes oli muuhulgas võimeline suurejoonelisteks destruktiivseteks tegudeks oma vaenlaste vastu.

Pärast Eesti Vabariigi iseseisvumist ja eriti 1930. aastatel integreeriti eesti rahvuslik käsitlus Sigtuna hävitamisest eesti rahvusluses süvenevasse riigirahvuslikku arengusuunda kui tõendusmaterjal, et viikingiaegsetel eestlastel oli olnud olemas piisav võimekus poliitiliseks organiseerumiseks, mida niivõrd suure sõjalise aktsiooni ettevõtmine vajas – ja vahest isegi mingi muistne omariiklus, mille olemasolu abil saanuks legitimeerida 1918. aastal saavutatud Eesti iseseisvust.

Samal ajal aga kasutati Sigtuna hävitamise lugu ka Eesti-Rootsi suhete retoorikas pretsedenti loova asjaoluna, mida sai kasutada alusena nende suhete jätkamiseks tulevikuski. Nii eestlaste, kui ka eestisõbralike rootslaste poolt anti seejuures mõista, et kuigi eestlased ja rootslased olid kauges minevikus olnud vaenlased, olid nende kunagised erimeelsused nüüd ületatud ning nad võisid Sigtuna hävitamise peale ühiselt tagasi mõelda umbes sama nostalgiaga, mida kaks sõpra tunneksid lapsepõlves peetud kakluseid meenutades. Ent ühtlasi näitas see, et rootslaste jaoks puudus kogu

⁴⁹ Lindhageni kõne, dateerimata. Stockholmi Linnaarhiiv, Carl Lindhagens samling, B5, vol 135:1.

⁵⁰ Eesti iseseisvuse tunnustamise kohta Skandinaavia riikide poolt vt **S. Zetterberg**, Der Weg zur Anerkennung der Selbständigkeit Estlands und Lettlands durch die skandinavischen Staaten 1918–1921. Rmt-s: Ostseeprovinzen, Baltische Staaten und das Nationale. Festschrift für Gert von Pistohlkors zum 70. Geburtstag. Toim. N. Angermann, M. Garleff, W. Lenz. Münster, 2005, 415–446.

⁵¹ M. Kuldkepp, Swedish Political Attitudes Towards Baltic Independence in the Short Twentieth Century. Ajalooline Ajakiri, 2016, nr 3/4, lk 411.

teemal piisav poliitiline ja emotsionaalne kõnetusvõime, mis oleks teinud raskeks eestlaste poolt välja pakutava tõlgendusega kaasa minna.

Võib arvata, et tänapäevalgi peab arvestatav hulk eestlasi just eestlaste esivanemaid kunagise Rootsi pealinna Sigtuna hävitajateks ning nende tegude üle tuntakse siiaamaani mingil määral rahvuslikku uhkust, isegi kui endise Rootsi pealinna varemeid külastades ei alustaks enam spontaanselt isamaalist laulu. Igal juhul ei tohiks Sigtuna hävitamise müüdi mõju eesti rahvuslikule mälukultuurile alahinnata. Haruldase näitena muistse vabadusvõitluse eelsete eestlaste suurest sõjalisest võidust jääb Sigtuna hävitamine ilmselt edaspidigi kestma vähemalt kõneka kujutluspildi, kui ka mitte enam eesti rahvusliku identiteedi ühe ehituskivina.